1. İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Yapılan Araştırmalar

İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Araştırmalar: Kültür ve medeniyet, sosyal hayatın önemli bir parçası hâline gelmiştir. Uzun yıllardır İslam kültürü ve medeniyeti üzerine yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu süreçte, İslam medeniyetinin tarihi, gelişim evreleri, ele alınan konuları ve geleceği hem İslam dünyasında hem de Batı'da ilgi odağı olmuştur. Bu alanda bireysel ve kurumsal düzeyde araştırmalar gerçekleştirilmiş ve hâlâ devam etmektedir.

Görsel 7.1: Millet Kütüphanesi (Ankara)

Tartışalım

İslam kültür ve medeniyeti araştırmaları hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.

İslam ilme önem veren bir dindir. İlmin önemine işaret eden ayet ve hadisleri rehber edinen Müslümanlar, kendi kültür ve medeniyetleri üzerine araştırmalar yapmış ve ilmin hayatı şekillendiren yönünü de incelemişlerdir.[1]

İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Araştırma Yapanlar ve Eserleri: Medeniyet tarihi, bir toplumun inanç, gelenek, dil, edebiyat, güzel sanatlar, fikir, ilim faaliyetleri ve devlet teşkilatını ele alan ilim dalıdır. İslam medeniyeti tarihi ise Hz. Peygamber'den bu yana Müslüman olan bütün toplulukların ortaklaşa meydana getirdikleri medeniyetin tarihidir.[2] İslam kültür ve medeniyeti üzerine yapılan araştırmaların amacı, İslam toplumlarına ait birikimin tespiti, İslam kültür ve medeniyetinin yeniden ihyası çalışmasıdır.

Batı'daki gelişmeler, yeni bir kültür ve medeniyetin doğmasını sağlamıştır. Batı'da gelişen teknoloji, Müslümanları da etkilemiştir. İslam toplumlarının dış dünyaya açık olması, Batı'dan etkilenmesine neden olmuştur. Günümüzde Müslümanlar, kendi medeniyetlerini yeniden ihya etme gayreti içindedir. Bu

---

1 bk. Zümer suresi 9. ayet, Taha suresi 114. ayet, Sebe suresi 6. ayet, Buhârî, "İlim", 15; Dârimî, "Mukaddime", 26; Müslim, "Birr", 152.
2 Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 13.

sebeple, İslam medeniyeti üzerine düşünürler, yazarlar ve akademisyenler eserler vermiş; medeniyet eksenli makaleler yazmış, görüşlerini ortaya koymuşlardır. Batı medeniyetinin bugün geldiği nokta ile gelecekte İslam medeniyetinin kat edeceği mesafeler hususunda tespitler ve önerilerde bulunmuşlardır. Dünyada gelişen olaylar ve toplumdaki sosyal değişimlerden ötürü bu çalışmalar artarak devam etmektedir. İçerik olarak veya doğrudan medeniyet kavramı etrafında çalışmalar bugün de yapılmaktadır.

İslam medeniyeti hakkında Osmanlıda ve İslam dünyasında yayımlanan, ilk eser, Şemseddin Sami'nin *Medeniyyet-i İslamîyye* isimli kitabıdır.[3] XIX. yüzyılın sonundan itibaren araştırma ve incelemeler artmış, çok sayıda eser yazılmıştır.

İslam kültür ve medeniyeti hakkında Müslüman araştırmacılar tarafından yazılan eserlerden bazıları şunlardır:

- *Gaspıralı İsmail Bey, Medeniyyet-i İslamîyye*
- *Tevfikzâde İsmail Tevfik, Medeniyyet-i İslamîyye ve İngiliz Müslümanları*
- *Tahiru'l-Mevlevi, Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*
- *İsmail Hami Danişmend, Garp Menba'larına Göre İslam Medeniyeti*
- *Osman Turan, Tarihin Akışı İçinde İslam Medeniyeti*
- *Nurettin Topçu, Kültür ve Medeniyet*
- *Sezai Karakoç, Düşünceler*
- *Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa*
- *M. Akif İnan, Din ve Uygarlık*
- *Saadettin Ökten, Örselenmiş Osmanlıdan Medeniyet Umuduna*

Bilgi Notu

W. Barthold tarafından yazılan "İslam Medeniyeti Tarihi", alanında önemli bir eserdir. 1918'de Rusça yazılmış, 1922'de Tatarca'ya, 1927'de Özbekçe'ye tercüme edilmiş, 1940'ta Fuat Köprülü "ilaveler ve düzeltmeler" yaparak Türkçeye tercüme etmiştir.

(Semavi Eyice, "BARTHOLD, Vasilij Viladimiroviç", 5/85)

---

3 Gencer, "Modern Medeniyet tasavvuruna Giriş", 1/146.

İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Araştırma Yapan Kurum ve Kuruluşlar: İslam kültür ve medeniyeti üzerine XIX. yüzyıldan itibaren üniversitelerde medeniyet araştırmaları yapılmıştır. Medeniyet Üniversitesi açılmış, birçok üniversitede enstitüler ve araştırma merkezleri kurulmuş, bazı fakültelerde İslam kültür ve medeniyetini içeren dersler konulmuştur.

İzleyelim

Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi ve TRT'nin desteğiyle yapılmış olan yirmi bölümlük "Batıya Doğru Akan Nehir" isimli belgeseli (https://www.trt2.com.tr/trt-2/batiya-dogru-akan-nehir/batiya-dogru-akan-nehir-or-1-bolum-6971541) izleyerek düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bilgi Notu

İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), özellikle İslami İlimler ve Şarkiyat alanlarında telif ve tercüme eserler yayınlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak İSAM; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ni hazırlamış, İslam kültür ve medeniyeti ile ilgili araştırma, yayın, sempozyum, konferans, panel ve seminerler düzenlemiş, hâlen bu alandaki faaliyetlerini sürdürmektedir.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Medeniyet konusunda bilim insanları, devlet adamları ve kanaat önderlerinin girişimiyle ulusal ya da uluslararası konferanslar düzenlenmekte, belgeseller yapılmakta, süreli yayınlar çıkarılmaktadır. Faaliyet alanı medeniyet olan sivil toplum kuruluşları bilim, sanat ve kültür alanında çalışmalar yapmaktadır. İslam kültür ve medeniyeti araştırmaları için merkez olan kurum ve kuruluşlar, ilmî toplantılar tertip ederek İslam ülkeleri arasında köprüler kurmaktadır.

Dergiler özel sayılar hazırlamakta, gazetelerde köşe yazarları medeniyet içerikli yazılar kaleme almaktadır. İnternet ortamında İslam kültür ve medeniyeti konulu yayınlar, söyleşiler, ilmî makaleler yayınlanmakta, haberler yapılmakta ve geniş kitlelerin haberdar olması sağlanmaktadır.

Şarkiyatçıların İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Yaptığı Çalışmalar:

Şarkiyat, Batılı araştırmacılar tarafından doğu ülkelerinin din, dil, tarih, kültür ve medeniyetleri üzerine yapılan araştırmaları kapsayan bilim dalıdır. Şarkiyatçılık, oryantalizm ve doğu bilim olarak da isimlendirilir. Bu alanda çalışan araştırmacılara **oryantalist** veya **müsteşrik** denilir.[4]

4 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 10-18.

Avrupa'da İslam araştırmaları XII. yüzyılda başlamıştır. Kur'an-ı Kerim ilk defa XII. yüzyılda Latinceye tercüme edilmiş ve ilk Latince-Arapça sözlük hazırlanmıştır.[5] Müslümanlar hakkında XIX. ve XX. yüzyıllarda altmış bine yakın kitabın yazıldığı tahmin edilmektedir.

Bilgi Notu

"Şarkiyatçı; antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dil bilimci olsun, özel yahut genel bir açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kişidir. Oryantalizm, Doğu ile uğraşan bir müessesedir yani Doğu hakkında hükümlerde bulunur. Doğu hakkındaki kanaatleri onayından geçirir. Doğu'yu tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir. Kısacası 'Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun yöneteni olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur."

(Edward Said, *Oryantalizm*, 15-16)

Şarkiyatçıların eserlerinde sıklıkla ön yargılı yorumlar ve yanlış bilgilere yer verildiği görülmektedir. Ancak bilimsel metotlardan ayrılmadan hazırlanan eserlerin sayısı da azımsanmayacak orandadır. İslam ülkelerinde de yayımlanan şarkiyatçılara ait eserler, Müslüman araştırmacılarca değerlendirilmiş, yeni araştırmalara kaynaklık etmiştir. Şarkiyatçılar tarafından Avrupa kütüphanelerindeki **el yazması eserler** kataloglanmış ve İslam kültürüne ait ilahiyat, hukuk, tarih ve edebiyat eserlerinden önemli görülenlerin tıpkıbasımları yapılmıştır.[6]

İslam kültür ve medeniyeti hakkında şarkiyatçılar tarafından yazılmış ve Türkçeye tercüme edilmiş eserlerden bazıları

Hamilton A. R. Gibb, İslam Medeniyeti

Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi

Will Durant, İslam Medeniyeti

Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu

L. Caetani, İslam Tarihi

Theodor Nöldeke, Kur'an Tarihi

Ignaz Goldziher, İslam Tefsir Ekolleri

5 Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 99.
6 Bulut, "Oryantalizm", 33/433.

Fark Edelim

"Şarkiyatçılar, K.Kerim'i ve Peygamberimizi (sav) tanımlarken kasıtlı tahrifatlar yapmışlar, İslam'ı yanlış tanıtma cihetine gitmişlerdir. Hazırladıkları İslam Ansiklopedisi ile zihnî karışıklık oluşturmuş, yanlış bilgilerle ansiklopediyi doldurmuşlardır. XX. yüzyılın başlarında hazırladıkları bir ansiklopedi Türkçe, Urduca, Farsça ve Arapçaya tercüme edilmiş, diğer ülkeler gibi tercümesi Türkiye'de de tahribatından ötürü rağbet görmemiş ve tercümesi yarım kalmıştır.

İslam Ansiklopedisi'ne "Allah" maddesini yazan Mc. Donald da Kur'an'ı Peygamberin (sav) eseri olarak kabul etmiş ve bütün hükümlerini bu noktaya dayandırarak yürütmeye çalışmıştır. Pek çok Avrupalı Kur'an mütercimi tercümelerinin baş tarafına, Kur'an sanki Hz. Muhammed'in eseri imiş gibi, Muhammed ismini yazmışlardır. Savery, Kasımırski, E. Montet ve ilk devir Avrupa tercümelerinde bunlar vardır."

(İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 127)

İslam Kültür ve Medeniyetinin Gelişmesini Amaçlayan Düşünce Akımları: İslam kültür ve medeniyeti, hilafetin temsil ve egemenliği sayesinde, varlığını muhafaza eden ve gelişimini sürdürmesini sağlayan bir güce sahipti. Sonrasında, siyasal egemenliğe sahip olmayan, ancak sosyal direnişi temsil etmeye başlayan cemaatler ve öncüleri, toplum hayatında İslam'ın yaşanması ve İslam medeniyetinin varlığını koruması için yeni fikirler, alternatif hareket metotları ürettiler. Birçok İslam ülkesinde etkinlik alanı kazanmış olan bu hareketler, sosyal hayatta dinin varlığını etkin kılmak için çalışmışlardır.

Ferit Vecdi, Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh, XIX. yüzyıl sonunda Müslümanları modernist düşünceleri ile etkilemişlerdir. Rıfaa Tahtavi ve Tunuslu Hayrettin batı kaynaklı düşünceleri Müslümanlara taşıyan isimlerdendir.[7] Muhammed İkbal, Mehmet Akif, Hasan el-Benna, Seyyid Kutup, Mevdudi, Necip Fazıl ve Alia İzzetbegoviç gibi birçok şahsiyet, düşünce ve hareket öncüleri olmuşlardır. Mısır, Pakistan, Türkiye başta olmak üzere çeşitli İslam ülkelerinde farklı düşünce akımları doğarak hayatiyetlerini sürdürmektedir.

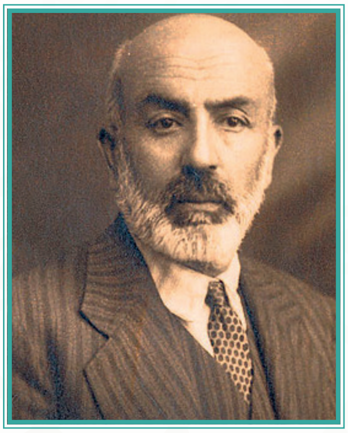

Görsel 7.2: Mehmet Akif Ersoy (1873 - 1936)

Görsel 7.3: Muhammed İkbal (1877 - 1938)

Görsel 7.4: Seyyid Kutub (1906 - 1966)

7 Hüseyin, *Modernizmin İslam Dünyasına Girişi*, 22-23.

Müslüman toplumlar, Hindistan, Cezayir, Sudan ve Endonezya gibi İslam dünyasının farklı ülkelerinde antisömürgeci bir mücadeleye girişmişlerdir. Batılı medeniyet tarihçileri ve düşünürlerinden bazıları, Müslümanlardaki sömürge karşıtı gelişmeleri engellemek amacıyla Batı medeniyeti karşısında, İslam medeniyeti dâhil, yerel medeniyetlerin tasfiye olacağı görüşünü savunmuştur. Gelişmeler bu yaklaşımın geçerli olmadığını göstermiştir.

Araştıralım

İslam ülkelerinde XX. yüzyılda ortaya çıkan ve etkin olan İslami düşünce akımlarını araştırınız.

İslam Kültür ve Medeniyetinin Gelişmesini Amaçlayan Sosyal ve Ekonomik Faaliyetler: İslam toplumunda vakıflar, imaretler, lonca sistemi, dergâhlar ve devletin mali disiplini, ekonomik ve sosyal hayatı dengelemekteydi.[8] XIX. ve XX. yüzyılda Müslümanlar sosyal ve ekonomik alanlarda değişim geçirdiler. Dünyadaki ekonomik imkânları Batılıların kontrol eder hâle gelmesi, Müslümanları çözüm arama çabasına yöneltti. İslam coğrafyasındaki işgaller ve asimilasyona rağmen, Müslümanlar varlıklarını muhafaza için sosyal ve ekonomik kurumlar oluşturmuş, faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Araştıralım

Müslümanların göç ettikleri ülkelerde İslam kültür ve medeniyetini nasıl temsil ettiklerini, ne tür etkiler bıraktıklarını araştırınız.

İslam şehir hayatının modernleşme karşısında zayıflayan kültürel dokusu, taşradan gerçekleşen göçlerle yeni bir kimlik kazanmıştır. Müslüman toplumlardan Avrupa ülkelerine göç edenler de kendi kültür havzalarını oluşturmuştur. Müslümanlar bu süreçte taşrada muhafaza ettikleri İslami değerleri, göç ettiği yeni yerlere de taşımışlardır. Buralarda kurulan vakıf, dernek, eğitim öğretim kurumları ve ibadethaneler, İslami kimliğin korunmasını sağlamış, Avrupa metropollerinde de değişime sebep olmuştur.

İslam toplumlarının millî ekonomi kurma çabaları sonucunda yeni sosyoekonomik kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını etkilemiştir. İslam ülkeleri ekonomik ve sosyal dayanışmalarını güçlendirmek, stratejik ve sosyal birlikteliği sağlamak amacıyla İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası örgütler kurmuşlardır.

Araştıralım

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) çerçevesinde yapılan çalışmalar ve teşkilatın hedefleri hakkında bir araştırma yapınız.

8 bk. Öztürk, “Evkāf-ı Hümâyun Nezâreti”, 11/521-524; Kal’a, “Lonca”, 27/211-212; Ertuğ, “İmaret”, 22/219-220; Günay, “Vakıf”, 42/ 479-48.

İslam Kültür ve Medeniyetinin Gelişmesini Amaçlayan İlmî Çalışmalar: Türkiye'de ve İslam toplumlarının yaşadığı farklı bölgelerde de gelişen ilmî faaliyetler sonucunda telif ve tercüme eserler neşredilmiştir. XX. yüzyılın ortalarından itibaren yazılan eserler, tercümeler yoluyla Müslümanların birbirinden uzak olduğu bölgelere kadar yayılmış, etkileşime yol açmıştır.

Buhara, Semerkant, Taşkent gibi ilim merkezlerini barındıran Orta Asya'da ve diğer bölgelerdeki ilmî faaliyetler, aksamasına rağmen devam etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, ekonomik ve sosyal hayata dair eserler, tercüme ve telif olarak İslam ülkelerinde yayınlanmıştır. Akademisyenler, düşünür, yazar ve ilim adamlarının ulusal ve uluslararası meselelere ilişkin düşünceleri, Batı'da ve Doğu'da etkili olmuştur.

Görsel 7.5-6-7-8-9-10: Örnek Çalışmalar